

УДК 882.6

І. Л. Шаўлякова-Барзенка, дацэнт (Нацыянальны інстытут адукацыі)

**МАСТАЦКАЯ (САМА)ІДЭНТЫФІКАЦЫЯ:
ТЭАРЭТЫЧНАЯ ЛЕГІТЫМАЦЫЯ ПАНЯЦЦЯ
Ў КАНТЭКСЦЕ РАЗВІЦЦЯ НАЙНОЎШАЙ
БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ**

Артыкул прысвечаны праблемам актуалізацыі і легітымацыі паняццяў «ідэнтычнасць» і «ідэнтыфікацыя» ў сучасным беларускім літаратуразнаўстве. Акрэсліваюцца змест, структура, функцыянальнае прызначэнне паняцця «мастацкая (сама)ідэнтыфікацыя». Яго патэнцыял (канцэптуальны і метадалагічны) раскрываецца ў кантэксце тэарэтыка-літаратурнага асэнсавання заканамернасцей і тэндэнцый развіцця нацыянальнага мастацтва слова.

The article is devoted to problems of updating and legitimating of the concepts «identity» and «identification» of modern Belarusian literary criticism. The contents, structure, functionality of the concept «art (itself)identification» are outlined. Its potential (conceptual, methodological) reveals in the context of theoretical research of regularities and tendencies of development of national art literature.

Уводзіны. Беларускі літаратуразнаўчы дыскурс 2000–2010-х гг. у метадалагічным і тэрміналагічным аспектах нагадвае своеасаблівы рэзервуар (камору), дзе захоўваецца ўсё, што ў розны час туды трапіла – незалежна ад функцыянальнага стану. Калі цягам апошняй трэці ХХ ст. тэарэтыка-метадалагічны падмурак даследаванняў нацыянальнага мастацтва слова ўмацоўваўся пераважна за кошт уласных рэсурсаў (канцэпцыі і ідэі В. Каваленкі, У. Конана, М. Тычыны, Л. Сіньковай, І. Жука), то з канца 1990-х гадоў папаўняецца згаданы рэзервуар, як правіла, за кошт запазычанняў. Найчасцей мае месца своеасаблівая «міждысцыплінарная экстрапаляцыя», калі тэрміны, паняцці і метадалагічныя ідэі, распрацаваныя ў сістэме каардынат філасофіі, псіхалогіі, сацыялогіі, антрапалогіі, этналогіі, а таксама матэматыкі, фізікі, кібернетыкі і да т. п., пасля нязначнай «каліброўкі» пачынаюць выкарыстоўвацца як інструменты літаратуразнаўчага (гісторыка- альбо тэарэтыка-літаратурнага) аналізу. Аднак, на думку сучаснага расійскага філолага, гісторыка культуры І. Сандамірскай, «міждысцыплінарнасць мае на ўвазе не толькі свабоду, але і вялікія страты ведаў... Наогул жа кірунак міждысцыплінарнасці залежыць ад таго, як вы фармулюеце праблему і як канструюеце катэгорыі для аналізу, апарат» [1].

Асноўная частка. Больш ці менш выразнае артыкуляванне праблемнага поля «ідэнтычнасць – ідэнтыфікацыя – самаідэнтыфікацыя» ў сучасным беларускім гуманітарным досведзе ажыццяўляецца прыкладна з канца 1980-х. З другой паловы 1990-х побач з мастацка-публіцыстычнымі (паводле пафасу і стылю) артыкуляцыямі з'яўляюцца спробы сфакусаваць увагу зацікаўленай супольнасці на *ідэнтычнасці* як на аб'екце ўласна навуко-

вай рэфлексіі, мэтава арыентаваныя на аксіялагічныя запыты тагачаснага беларускага грамадства. «Сучасны беларускі інтэлектуалізм (найперш філасофія і культуралогія)», паводле прызнання саміх яго рупліўцаў, «па вялікім рахунку, ёсць плёнам... уласна беларускай літаратуры (дакладней, плёнам яе найноўшай мадыфікацыі» [2]. Згаданая вышэй праблематыка не ёсць вынаходніцтва канструктараў найноўшай літаратурнай сітуацыі. Так, у кантэксце ўласна філасофскага аналізу стану беларускай самасвядомасці ХІХ – першых дзесяцігоддзяў ХХ стст. У. Абушэнка вызначае праблемы нацыянальнай, этнічнай і культурнай ідэнтыфікацыі (актуалізаваныя як спробы асэнсавання ўласнай ідэнтычнасці і аўтэнтычнасці праз пошук адрознасці і спецыфічнасці) у якасці своеасаблівага канстытутыўнага пачатку, падмацоўваючы меркаванне ўказаннем на Ф. Багушэвіча, Я. Купалу, А. Цвікевіча і інш. [3, с. 402].

Здавалася б, найкарацейшая траекторыя руху *ідэнтычнасці* ды *ідэнтыфікацыі* (як паняццяў) у найноўшы беларускі літаратурны дыскурс мусіць пралягаць праз філасофскія росшукі і культурасофскія праекты А. Анціпенкі, В. Акудовіча, даследаванні У. Абушэнкі, І. Бабкова, П. Садоўскага, праз культуралагічную эсэістыку Ю. Барысевіча і С. Дубаўца. На справе адпаведныя ідэі аказаліся найбольш запатрабаванымі літаратурна-публіцыстычнай і калялітаратурнай эсэістыкай. Але ў ёй яны, па сутнасці, і лакалізаваліся. Пры гэтым за два дзесяцігоддзі змены закранулі не столькі ўласна *модус*, колькі *мадальнасці* канцэптуальнага асэнсавання («прысваення») праблем ідэнтычнасці. Мадальнасць другой паловы 1990-х г. найбольш яркава ўрэчавілася ў экзістэнцыйна-трагічных, часам трагедыйных паводле праблематыкі эсэ

Я. Рагіна. З другой паловы 2000-х г. трэндавыя адзнакі набывае татальна-іранічная (з выхадам у прастору брутальнага сарказму) мадальнасць, узорам якой з канца 2000-х і да пачатку 2010-х гг. застаецца віртуальная (электронная, сеткавая) калумністыка А. Бахарэвіча.

Літаратуразнаўцы звяртаюцца да ідэй сучасных айчынных інтэлектуалаў, як правіла, «кропкава», прычым найчасцей у намінатыўным ключы (у аглядавых пераліках). Падчас даследаванняў аксіялагічнага грунту мастацкай славеснасці альбо маральна-этычных пытанняў у гісторыка-літаратурным ключы праблематыка ідэнтычнасці актуалізуецца праз непасрэдны зварот да літаратурна-мастацкага матэрыялу, то бок – без пасрэдніцтва сучасных культурасофаў, а часам – і ў паслядоўнай палеміцы з імі. Згадаем, напрыклад, артыкулы А. Сідарэвіча і Л. Сіньковай, дзе лейтматывам гучыць думка пра тое, што ўся новая і найноўшая беларуская літаратура прасякнута пафасам аднаўлення нацыянальнай ідэнтычнасці: «...беларуская культура штораз, са сваіх патрэб зыходзячы, асвойваецца ў больш развітых культурных кантэкстах праз дынаміку арыгінальных мастацкіх структур. Так, наша класіка XX ст., ад Купалы і Гарэцкага да Танка і Быкава, наша выбітная літаратура ў кожным таленавітым творы вырашае адраджэнцкую задачу – задачу сцвярджэння беларуса, беларускага светабачання – як задачу кожны раз мадэрную (сучасную)» [4, с. 398].

Аднак у сферы тэарэтычных росшукаў перавага аддаецца першакрыніцам. Зрэшты, гаварыць пра заўважную даследчыцкую актыўнасць у гэтым кірунку пакуль не выпадае: у айчынным дыскурсе апошніх пятнаццаці гадоў мы здолелі адшукаць адну больш ці менш акрэсленую спробу актуалізаваць паняцце ідэнтычнасці ў дачыненні да тэарэтыка-літаратурнай праблематыкі. С. Калядка, разглядаючы ў адным з артыкулаў «жаночае пісьмо» Вальжыны Морт у сувязі з праблемай ідэнтычнасці мастацкага тэксту, абірае шлях наўпроставых тэрміналагічных запазычанняў: «Ці магчыма ідэнтыфікаваць структуру твора ў сукупнасці фармальных і змястоўных складнікаў? Так – па крытэрыях літаратурнага роду, жанру, метра, стапы і г. д., якія характэрны кожнаму мастацкаму твору. І калі запазычыць філасофскія тэрміны, то тут дарэчы будзе паняцце «калектыўная ідэнтычнасць»... У дачыненні да мастацкага твора «калектыўная ідэнтычнасць» азначае, па-першае, аднесенасць да народнай творчасці (народ як калектыўны аўтар); па-другое, атаясамліванне твора з іншымі падобнымі па

ўстаялых характарыстыках, адпаведных пэўнай групе твораў (напрыклад, гэты твор – элегія, якая суадносіцца з іншымі элегіямі па прыкмеце наяўнасці жалобнага, сумнага гучання); па-трэцяе, наяўнасць найбольш распаўсюджаных прыёмаў, спосабаў апісання «Я» аўтара і свету і падача гэтага матэрыялу з дапамогай часцей сустракаемых стылістычных сродкаў» [5, с. 95]. Указваючы на ўмоўнасць прапанаванай класіфікацыі, даследчык паслядоўна трымаецца ў рэчышчы згаданай вышэй міждысцыплінарнай экстрапаляцыі: «Філасофы вылучаюць індывідуальны і сацыяльны ўзроўні ідэнтычнасці, тое ж характэрна і мастацкаму твору – індывідуальны (тое ж, што і «рэальны») узровень арганізацыі тэксту – гэта набор аўтарскіх характарыстык, які робіць дадзены тэкст унікальным; сацыяльны ўзровень звязаны з ідэнтыфікацыяй твора з літаратурнымі напрамкамі, моднымі ўплывамі і г. д., якія выкліканы чаканнямі сацыяльнага асяроддзя, у які ён пагружаны» [5, с. 96]. Бадай, аўтар цытаванага артыкула не можа не адчуваць відавочнай хісткасці выніковай – літаратуразнаўчай – канструкцыі, дзе адзін з узроўняў ідэнтычнасці («індывідуальны») – гэта «набор... характарыстык», а другі («сацыяльны») апісваецца праз працэсуальную па сваёй сутнасці намінацыю. Нездарма даследчык указвае на неабходнасць «размяжоўваць паняцці «ідэнтыфікацыя» і «ідэнтычнасць» як працэс і вынік гэтага працэсу. Ідэнтыфікацыя – працэс пабудовы ідэнтычнасці» [5, с. 96].

Своеасаблівым апраўданнем збыткоўнага цытавання адносна невялікай працы С. Калядка з'яўляецца тое, што яны яскрава сведчаць пра імкненне даследчыка запачаткаваць арыгінальны метадалагічны падыход да асэнсавання розных аспектаў так званай «аўтарзнаўчай паэтыкі». Разам з тым іх аналіз падводзіць да высновы наконт непрадуктыўнасці міждысцыплінарнай экстрапаляцыі тэрмінаў ды паняццяў для рашэння тэарэтыка-літаратурных праблем. Але найбольш істотна тое, што відавочнай становіцца недаацэненасць канцэптальнага патэнцыялу праблематыкі «ідэнтычнасць – ідэнтыфікацыя» для абнаўлення не толькі тэрміналагічнай сістэмы, але і метадалагічнага інструментарыю айчыннай тэорыі літаратуры.

Зварот да паняцця «ідэнтычнасць», яго «натуралізацыя» ў літаратуразнаўчым дыскурсе маглі б мець цікавы плён для беларускай тэорыі літаратуры. Вядома, што гэта паняцце нельга не толькі механічна пераносіць з адной навуковай тэрмінасістэмы ў іншую, але і аўтаматычна (без удакладнення зместа вага напаўнення) выкарыстоўваць у розных

сегментах тэарэтыка-літаратурнага доследу, (напрыклад, у абсягах жанралогіі ці гендэрнай праблематыкі – і для высвятлення заканамернасцей развіцця літаратурнага працэсу).

Нягледзячы на тое што канцэптамтопасам літаратуразнаўчых прац, прысвечаных нацыянальнаму мастацтву слова памежжа XX – XXI стст., стаўся крызіс ідэнтычнасці, у дачыненні да ключавых пытанняў тэорыі літаратурнага працэсу актуалізацыя паняцця «ідэнтычнасць» нам падаецца менш прадуктыўнай, чым легітымацыя паняцця «(сама)ідэнтыфікацыя».

Паняцце ідэнтычнасці ад пачатку звязана з семантыкай выніковасці, устойлівасці, бо ідэнтычнасць – гэта форма існавання ўстойлівага вобразу Самасці. Інакш кажучы, у літаратуразнаўчай прасторы ідэнтычнасць будзе ўспрымацца як паняцце, тэмпаральна і кантэкстуальна абмежаванае: ад некалькіх год ці дзесяцігоддзяў (літаратурны перыяд) да стагоддзя(ў) (эпоха). Да таго ж у сучасным тэарэтыка-літаратурным дыскурсе (пад відавочным уплывам сінергетыкі, агульнай тэорыі сістэм) мастацкая славеснасць усё часцей разглядаецца як складаная сістэма, якая валодае ўсімі ўласцівасцямі адкрытых нераўнаважных сістэм, схільных да бесперапыннай самаарганізацыі. Таму даследаванне ідэнтычнасці як *набору* тэарэтыка-літаратурных *характарыстык* (устойлівых параметраў) падаецца задачай «дэкаратарскай»: па сутнасці, размова ідзе пра замену паняцціна-катэгарыяльнага апарата літаратуразнаўства (паэтыкі ў шырокім сэнсе) на сукупнасць паняццяў, запазычаных з іншых навуковых дысцыплін (філасофіі, псіхалогіі, сацыялогіі і інш.). Гэта пытанне мэтазгоднасці, эрганамічнасці літаратуразнаўства як навуковай дысцыпліны: навошта выштуркоўваць, напрыклад, паняцце жанравай ідэнтычнасці, калі ў літаратуразнаўстве развіваюцца ўяўленні пра літаратурны жанр і сістэму літаратурных жанраў?..

Любая спроба прапанаваць дэфініцыю *ідэнтычнасці літаратуры* (як мастацтва слова) вядзе да неабходнасці звязаць (структураваць) у сістэму «набор ідэнтычнасцей» (аксіялагічную, эстэтычную, выяўленча-стылявую і г. д.). Пры гэтым найбольш інструментальным у аспекце вывучэння актуальных праблем беларускага літаратурнага працэсу нам падаецца паняцце *мастацкай ідэнтычнасці*.

Тэзаўрус найноўшай беларускай літаратуры (як і колісь новай беларускай літаратуры) структуруецца вакол ідэі адраджэння (аднаўлення) *нацыянальнай самасці*. У літаратурнай прасторы першага дзесяцігоддзя XXI ст. згаданая ідэя набывае рознафарматнае мастацкае ўвасабленне. Для найноўшага літаратуразнаўства по-

шукі мастацтвам слова нацыянальнай самасці (своеасаблівай «інтэгратыўнай» мадэлі нацыянальнага быцця, што паўстае гарантам *нацыянальнай анталогічнай перспектывы*) праблематызуюцца і як пошукі адэкватных сродкаў мастацкага аднаўлення (урэчаўлення) гэтай самасці (праз мастацкія сэнсаформы). На наш погляд, вызначальнай характарыстыкай мастацкай ідэнтычнасці літаратуры як паняцця з'яўляецца яе гістарычнасць (дакладней, гістарычная рухомасць, дынамічнасць). Пад *мастацкай ідэнтычнасцю* літаратуры пэўнага перыяду прапануем разумець *комплекс анталогічных, экзистэнцыйных, аксіялагічных, эстэтычных, стылявых ідэй, арыенціраў і ўстановак, увасабленне якіх у літаратурным працэсе абумоўлівае дамінаванне пэўнага тыпу (ці суіснаванне шэрагу тыпаў) літаратурнай творчасці*.

Сучасныя ўкраінскія, беларускія, расійскія літаратуразнаўцы для асэнсавання таго ці іншага літаратурна-мастацкага феномена ў гісторыка-літаратурным аспекце актуалізуюць паняцці «тып мастацкай (літаратурна-мастацкай) свядомасці», «тып літаратуры», прычым у некаторых выпадках тэрміналагічныя палі згаданых паняццяў як бы накладваюцца адно на адно [6]. Філософы, спецыялісты ў галіне эстэтыкі, мастацтвазнаўцы досыць неадназначна ставяцца як да самога тэрміналагічнага наймення «тып мастацкай свядомасці», так і да яго канкрэтызацый у тэарэтыка-літаратурным дыскурсе. У сувязі з гэтым найбольш мэтазгодным нам падаецца зварот да паняцця «тып літаратурнай творчасці». Мы разумеем *тып літаратурнай творчасці* як своеасаблівую стратэгію мастацкага спасціжэння і аднаўлення быцця, што паўстае вынікам дынамічнага ўзаемадзеяння шэрагу эстэтычных, уласна мастацкіх, духоўна-маральных, сацыякультурных ідэй, уяўленняў, фактараў, арыенціраў і вызначае спецыфіку «інтэгратыўнай» мадэлі літаратуры пэўнага перыяду, вектар і асаблівасці развіцця літаратурнага працэсу.

Супярэчлівасць сацыякультурных умоў і аксіялагічных фактараў развіцця беларускай літаратуры на мяжы XX – XXI стст. (у чарговай «пераходнай» фазе) у значнай ступені абумоўлівае складанасць працэсаў мастацкай (сама)ідэнтыфікацыі нацыянальнага прыгожага пісьменства як рэакцыі на маштабны крызіс комплексу ідэнтычнасцей (сацыяльных, культурных, этнічных, аксіялагічных і г. д.). Менавіта з пачатку 2000-х гадоў складваюцца ўмовы для паўнаважнай легітымацыі паняцця «*мастацкая (сама)ідэнтыфікацыя*». У тэарэтыка-літаратурным сэнсе кантэкстам актуалізацыі паняцця мастацкай (сама)ідэнтыфікацыі стано-

віцца аналіз беларускага літаратурнага працэсу як дыялектычнай змены ўстойлівых і пераходных перыядаў: «...для ўстойлівых, ці, як іх яшчэ называюць, стабілізацыйных, перыядаў, уласцівая пэўная сістэматызацыя літаратурных тэндэнцый, пэўная замкнутасць межаў, дамінаванне цэнтральнай ідэі, на якую арыентавана большая частка творча настроеных людзей. Наадварот, для пераходных перыядаў характэрна незвычайная разнароднасць літаратурных з'яў, шматстайнасць кірункаў, без перавагі якога-небудзь пэўнага, адкрытасць межаў мастацкіх сістэм, эксперыментаванне з мастацкім тэкстам і з уласнай свядомасцю» [7].

Канструкт «(сама)ідэнтыфікацыя» дазваляе, на наш погляд, занатаваць узаемасувязь двух вектараў унутры маштабнага працэсу: умоўна «вонкавага», «знешняга» ў дачыненні да літаратурна-мастацкіх практык – і «ўнутранага».

Вектар *ідэнтыфікацыі* аб'ядноўвае ўласна літаратуразнаўчыя доследы айчынных і замежных даследчыкаў, літаратурна-крытычную рэакцыю на бягучы літаратурны працэс, кантэкстуальнае асэнсаванне літаратурных з'яў, феноменаў, падзей у дыскурсах іншых навуковых дысцыплін, спецыфіку актуалізацыі нацыянальнай мастацкай славеснасці ў сучаснай інфармацыйнай прасторы і да т. п.

Вектар *самаідэнтыфікацыі* дазваляе трымаць у фокусе ўвагі самарэфлексію мастацтва слова над уласнымі пошукамі і набыткамі. Спецыфіку і вынікі гэтай самарэфлексіі можна рэканструяваць, з аднаго боку, на падставе аналізу мастацкіх твораў: найбольш рэпрэзентатыўнымі менавіта ў гэтым сэнсе ў абсягах апошніх двух дзесяцігоддзяў нам падаюцца проза А. Федарэнкі, Л. Рублеўскай, І. Бабкова, У. Сцяпана, А. Глобуса, А. Аркуша, В. Мудрова, Н. Бабінай, а таксама творы А. Разанава, «вялікафарматная» паэзія (паэмы) Л. Дранько-Майсюка і А. Бадака. З другога боку, надзвычай інфарматыўным складнікам мастацкай самаідэнтыфікацыі найноўшага нацыянальнага мастацтва паўстае пісьменніцкая эсэістыка: тут у якасці своеасаблівых полюсаў мы б вылучылі творы Л. Галубовіча і тэксты А. Бахарэвіча.

Заклучэнне. Такім чынам, вывучэнне спецыфікі, кірункаў, дынамікі мастацкай (сама)ідэнтыфікацыі беларускай літаратуры можа ажыццяўляцца ў дачыненні да розных гістарычных (часавых) кампанентаў літаратурнага працэсу (ад перыядаў да эпох). Грунтам для тэарэтычнай распрацоўкі гэтага паняцця ў літаратуразнаўчым дыскурсе павінен, на наш погляд, стацца падыход да мастацкай (сама)ідэнтыфікацыі як да рухомага адзінства мэ-

тавых, структурных, метадалагічных (аналітычных і сінтэтычных), экзістэнцыйных (унутраны патэнцыял) кампанентаў. Дзеля таго каб мастацкая (сама)ідэнтыфікацыя сталася эфектыўным інструментам аналізу літаратурных практык, яе варта легітымаваць у літаратурна-мастацкім дыскурсе: прадставіць тэарэтычную мадэль, атрыбутаваць паняцце, акрэсліць функцыянальныя магчымасці і сферу прымянення, выніковасць і г. д. Даследаванне структурных і змястоўных асаблівасцей мастацкай (сама)ідэнтыфікацыі беларускай літаратуры пачатку XXI ст., напрыклад, вынікамі можа мець і верагоднаснае апісанне найноўшай нацыянальнай мастацкай славеснасці як складанаарганізаванай сістэмы, і шэраг менш маштабных структурна-функцыянальных мадэлей розных яе сегментаў (напрыклад, гісторыяцэнтрыйнай прозы, жанравай сістэмы паэзіі, канцэптасферы эсэістыкі і інш.). Акрамя таго, легітымацыя згаданага паняцця ў тэарэтыка-літаратурным ключы надае адмысловую рухомасць, унутраную дынамічнасць і паняццю ідэнтычнасці: іманентная працэсуальнасць мастацкай (сама)ідэнтыфікацыі вымагае скаардынаванага асэнсавання розных ідэнтычнасцей, іх асэнсавання як ансамбля «дынамічнасцей», здольных да самаразвіцця. Урэшце, канцэптuallyны і метадалагічны патэнцыял паняцця мастацкай (сама)ідэнтыфікацыі звязаны з тым, што на грунце дыяхранічных (гістарычных, рэтраспектыўных) ці сінхранічных даследаванняў адпаведнай праблематыкі могуць быць акрэслены найбольш верагодныя перспектывы (вектары) развіцця нацыянальнага мастацтва слова. З пэўнай асяржонасцю можна гаварыць пра магчымасць стварэння верагоднаснай прагнастычнай мадэлі развіцця беларускай літаратуры як мастацкай сістэмы ці (што больш рэальна) мадэлей развіцця яе падсістэм (напрыклад, жанравых, стылявых, канцэптасфер і г. д.) – выразна ўяўляючы, што гаварыць варта пра кароткатэрміновую перспектыву (у суадносінах з маштабамі нацыянальнага літаратурнага працэсу як складніка сусветнага).

Літаратура

1. Ларионов Д. Ирина Сандомирская: «Блокада явилась мощнейшим биополитическим полигоном для испытания технологий власти». Режим доступа: <http://www.colta.ru/articles/literature/1823>. Дата доступа: 29.01.2014.
2. Акудовіч В. Сучасная беларуская філасофія: праблемы і героі. Рэжым доступу: <http://bk.baj.by/lekcyji/litaratura/akudovicz04.htm>. Дата доступа: 29.01.2014.

3. Абушенко В. Л. Идентичность // Новейший философский словарь; сост., гл. науч. ред. А. А. Грицанов. 3-е изд., исправл. Минск: Книжный Дом, 2003. 1280 с.

4. Сінькова Л. Д. Тэрміны «паскоранасць», «паскоранае развіццё» ў апісаннях славянскіх і неславянскіх літаратур // Мовознаўства. Літаратура. Культуралогія. Фалькларыстыка: XIII Міжнар. з'езд славістаў (Любляна, 2003): дакл. бел. дэлегацыі / НАН Беларусі. Беларускі камітэт славістаў. Мінск: Бел. навука, 2003. С. 388–399.

5. Калядка С. У. «Жаночае пісьмо» Вальжыны Морт: праблема ідэнтычнасці мастацкага тэксту // Міжнародныя Шамякінскія чытанні «Пісьменнік – Асоба – Час»: матэрыялы

III Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 27 верасня 2013 г. / УА МДПУ імя І. П. Шамякіна; рэдкал.: А. У. Сузько (адк. рэд.) [і інш.]. Мазыр, 2013. С. 95–98.

6. Черноіваненко Є. М. Тип літератури і тип художньо-літературної свідомості в літературному процесі: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.06; 10.01.02; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2002. 35 с.

7. Савельев К. Н. Литература английского декаданса: истоки, становление, саморефлексия: автореф. дис. ...д-ра филол. наук: 10.01.03 / Мос. пед. гос. ун-т. М., 2008. Режим доступа: <http://refdb.ru/look/1074161.html>. Дата доступа: 12.02.2014.

Паступиў 13.03.2014